

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پژوهشنامه تربیت انقلابی

سال اول، شماره ۱ (شماره پیاپی ۱) پاییز و زمستان ۱۴۰۳

صاحب امتیاز: دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع) - مرکز آموزش علویون

مدیر مسئول: دکتر علی پور خزائی

سرمدیر: دکتر بهمن زارعی

مدیر اجرایی: دکتر بهزاد جلالوند

تنظیم و صفحه آرایی: احمد غینری

چاپ و صحافی: مرکز چاپ بلاغ

شمارگان: ۱۰ نسخه

قیمت: ۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال

نشانی دفتر نشریه: قم، میدان هفتاد و دو تن، به سمت اراک، ابتدای پل شهید دستغیب،

مرکز آموزش عمومی افسری و تربیت پاسداری علویون

شماره دفتر نشریه: ۰۲۵۳۱۱۲۹۱۴۸

نشانی پست الکترونیکی نشریه: b.zaree@ihuo.ac.ir

اعضاء گروه دبیران (هیأت تحریریه)

جایگاه در نشریه	نام و نام خانوادگی	جایگاه شغلی
مدیر مسئول	دکتر علی پور خزائی	فرمانده مرکز آموزش علویون
سر دبیر	دکتر بهمن زارعی	مدیر پژوهش علویون
مدیر اجرایی	دکتر بهزاد جلالوند	مدیر اجرایی فصلنامه انسان پژوهی دینی
عضو هیات تحریریه	دکتر اسحاق طاهری	استاد تمام دانشگاه علوم اسلامی شهید محلاتی
عضو هیات تحریریه	دکتر شریف لکزایی	دانشیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
عضو هیات تحریریه	دکتر مرتضی شیرودی	دانشیار پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)
عضو هیات تحریریه	دکتر علیرضا میرزایی	دانشگاه جامع امام حسین (ع)
عضو هیات تحریریه	دکتر داود بصارتی	دانشیار دانشگاه علوم اسلامی شهید محلاتی
عضو هیات تحریریه	دکتر محمد بهزاد	استاد یار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)
عضو هیات تحریریه	دکتر محمد علی معیل	استاد یار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)
عضو هیات تحریریه	دکتر علی جان مرادی جو	استاد یار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)

داوران این شماره از فصلنامه

شاخصه‌های فردی نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آیات و روایات

محمد آزادی^۱ (نویسنده مسئول)، دکتر عبدالمجید بحرینی^۲

چکیده

در دنیای معاصر، نیروی انسانی کارآمد و آگاه به‌عنوان یکی از ارکان اساسی پیشرفت و توسعه سازمان‌ها و جوامع شناخته می‌شود. آموزه‌های دینی به‌عنوان منبعی غنی و سرشار از ارزش‌ها و اصول اخلاقی می‌توانند به شناسایی و تقویت شاخصه‌های مؤثر در پرورش نیروی انسانی کارآمد، شجاع و آگاه کمک کنند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با تحلیل مفاهیم دینی مرتبط با کارآمدی و آگاهی به شناسایی ابعاد مختلف فردی نیروی انسانی کارآمد و آگاه می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد شاخصه‌های نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آیات و روایات عبارتند از: تخصص و امانت‌داری، تعهد و وجدان‌کاری، ایمان و معنویت، رها نگذاردن منابع تولید، برخورداری از نظم و انضباط، شایسته‌گزینی و شایسته‌سالاری، اخلاص در انجام وظیفه، ایثار و از خود گذشتگی، رحمت و سعه صدر، رعایت انصاف، نصیح و خیرخواهی، عفو و گذشت (اغماض و چشم‌پوشی)، تواضع و فروتنی، مردمی بودن، محبت ورزی، رازداری، تجربه کاری، تندذهنی، داشتن پشتکار، قاطعیت، بصیرت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد از هریک از این مؤلفه‌ها به نوبه خود می‌توانند در ارتقای کیفیت عملکرد نیروی انسانی و همچنین بهبود روحیه کارگروهی و همکاری در میان کارکنان مؤثر باشند.

واژه‌های کلیدی: نیروی انسانی، کارآمد، آگاه، آیات و روایات.

۱. مربی سازمانی و مسئول کمیته عمومی و دفاع مقدس مرکز آموزش علویون قم
۲. استاد یار و عضو هیئت علمی گروه معارف دانشگاه امام حسین علیه السلام، تهران.

۱. مقدمه و بیان مسئله

نیروی انسانی یکی از عوامل مؤثر در موفقیت سازمان‌ها و کشورها به شمار می‌آید. در دنیای پرشتاب امروز، کارایی و توانمندی نیروی انسانی به‌طور مستقیم با بهره‌وری و اثربخشی رابطه دارد. در این میان، آموزه‌های دینی به‌عنوان چارچوبی اخلاقی و معنوی می‌توانند نقش مهمی در پرورش و تقویت مؤلفه‌های فردی نیروی کارآمد ایفا کنند. دین نه تنها به انسان انگیزه می‌دهد، بلکه او را به سمت تکامل و تعالی سوق می‌دهد. از منظر آموزه‌های دینی، نیروی انسانی نه تنها به‌عنوان یک منبع اقتصادی، بلکه به‌عنوان یک امانت الهی و موجودی با کرامت و ارزشمند تلقی می‌شود. این آموزه‌ها بر اهمیت و پرورش ویژگی‌ها و مهارت‌های لازم در نیروی انسانی تأکید دارند. به‌طوری که افراد بتوانند با بهره‌گیری از توانمندی‌های خود، به تحقق اهداف فردی و جمعی کمک کنند.

با وجود اهمیت نیروی انسانی در پیشبرد اهداف سازمان‌ها و نهادها، بسیاری از سازمان‌ها با چالش‌هایی نظیر کمبود مهارت‌های لازم، عدم انگیزه کافی و فقدان روحیه کار تیمی مواجه هستند. این چالش‌ها می‌تواند ناشی از عدم توجه به مؤلفه‌های کلیدی نیروی انسانی کارآمد باشد. از سوی دیگر، آموزه‌های دینی به‌عنوان یک منبع غنی از ارزش‌ها و اصول اخلاقی می‌توانند راهکارهایی برای ارتقاء کیفیت نیروی انسانی ارائه دهند؛ اما سؤال اصلی این پژوهش است شاخصه‌های فردی نیروی انسانی کارآمد از منظر آیات و روایات چیست؟

۲. اهمیت و ضرورت

اهمیت پرداختن به شاخصه‌های نیروی انسانی کارآمد از منظر آیات و روایات در چندین بعد قابل بررسی است:

۲-۱. ارتقای فرهنگ سازمانی

با توجه به اینکه آموزه‌های دینی بر اصول اخلاقی و انسانی تأکید دارند، پیاده‌سازی این اصول می‌تواند به ارتقای فرهنگ سازمانی، افزایش رضایت شغلی و کارایی و اثربخشی سازمانی کمک کند.

۲-۲. تقویت روحیه همکاری و همبستگی

آموزه‌های دینی معمولاً بر اهمیت همکاری، همبستگی و حمایت از یکدیگر تأکید دارند. این موارد می‌تواند به تقویت روحیه کار تیمی و ایجاد فضای مثبت در محیط کار کمک کند.

۲-۳. توسعه مهارت‌های فردی

دین به عنوان یک راهنمای جامع می‌تواند افراد را در راستای توسعه مهارت‌های فردی و اجتماعی یاری کند. این مهارت‌ها شامل؛ حل مسئله، مدیریت زمان و ارتباط مؤثر است.

۲-۴. پاسخگویی به چالش‌های معاصر

با توجه به تغییرات سریع دنیای امروز، استفاده از آموزه‌های دینی می‌تواند راهکارهای نوآورانه‌ای برای حل چالش‌ها و مشکلات پیش روی نیروی انسانی ارائه دهد. در نتیجه، توجه به مؤلفه‌های نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آموزه‌های دینی نه تنها یک ضرورت بلکه یک فرصت برای ارتقاء کیفیت کار و زندگی افراد در سازمان‌ها و جوامع است و با تقویت این اوصاف، می‌توان در تحقق عدالت اجتماعی و اخلاقی در جامعه گام برداشت.

۳- پیشینه شناسی پژوهش

به تعدادی از مقاله‌هایی که در مورد موضوع پژوهش، تحقیق شده به صورت خلاصه اشاره می‌شود:

۱. مقاله پژوهشی شناسایی ابعاد و شاخص‌های کارایی مبتنی بر فرامین و تدابیر مقام معظم رهبری نویسنده آقای ریوندی که محقق با استفاده از روش تحلیل مضمون (روش کیفی) به شناسایی ابعاد و شاخص‌های کارایی کارکنان مبتنی بر فرامین و تدابیر مقام معظم رهبری پرداخته است. نتایج تحقیق نشان داده که گزاره‌های: سازمان‌دهی صحیح، توجه به معیشت کارکنان، داشتن برنامه و گزاره‌های: ایمان، تقوا، پرهیزکاری، امید به آینده، ارتقای خود باروری، به عنوان مهم‌ترین شاخص‌های فردی در کارایی کارکنان ناجا به شمار می‌رود.

۲. مقاله تحقیقی شاخص‌های نیروی انسانی کارآمد نظام از منظر نهج‌البلاغه نویسنده آقای محمد سبحانی. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی به برخی از شاخص‌های نیروی انسانی کارآمد از منظر نهج‌البلاغه پرداخته است. نتایج تحقیق بیانگر این است که شاخصه‌های چون دین‌داری، ایمان به هدف، اخلاص در عمل، صبور و مقاوم در برابر مشکلات، کاردان کار بلد، انقلابی ولایت‌مدار و مردمی بودن، خستگی‌ناپذیری در کارها، از جمله شاخصه‌های نیروی انسانی کارآمد از منظر نهج‌البلاغه محسوب می‌شود.

۳. مقاله پژوهشی الگوی ارزیابی عملکرد منابع انسانی از دیدگاه مقام معظم رهبری، محقق از طریق روش داده بنیاد (گراندد تئوری) و مطالعه کتابخانه‌ای نسبت به جمع‌آوری داده‌ها (بیانات سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۴) اقدام و نتایج آن شامل: اصول ارزیابی، فرایند ارزیابی، مراجع ارزیابی، نتایج ارزیابی، آثار و پیامدهای ارزیابی عملکرد می‌باشد.

۴. مقاله پژوهشی مؤلفه‌های مدیریت جهادی در بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) هدف این تحقیق، تبیین مؤلفه‌های مدیریت جهادی، برگرفته از بیانات عالمانه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و ارائه به جامعه مدیریتی کشور به منظور ترویج، به‌کارگیری و اجرایی کردن رهنمودهای ایشان در جامعه اسلامی است. نوع تحقیق (کاربری-توسعه‌ای) که با استفاده از روش کیفی و گردآوری اطلاعات با بررسی سوابق موجود و مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. در پایان، ۱۸ گزاره، ۴ مؤلفه و ۳۲ زیر مؤلفه به شرح زیر احصاء گردید: مفهوم مدیریت جهادی با ۳ زیر مؤلفه؛ الزامات مدیریت جهادی با ۱۰ زیر مؤلفه؛ ویژگی‌های مدیریت جهادی با ۶ زیر مؤلفه؛ دستاوردهای مدیریت جهادی با ۱۳ زیر مؤلفه.

وجه نوآوری این پژوهش در بررسی شاخصه‌های نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آیات و روایات که نسبتاً جامع و کامل‌تر نسبت به تحقیقات و پژوهش‌های دیگر می‌باشد.

۳. روش پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع و در مسیر پاسخ‌گویی به سؤال اصلی تحقیق، این پژوهش از نظر هدفی؛ توسعه‌ای و از نظر ماهیتی؛ توصیفی-تحلیلی است. روش توصیفی-تحلیلی عبارت است از اینکه محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونگی بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می‌پردازد. محقق برای تبیین و توجیه دلایل، نیاز به تکیه‌گاه استدلالی محکمی دارد. این تکیه‌گاه از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری تحقیق و تدوین گزاره‌ها فراهم می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۷۱).

۳-۱. روش و ابزار گردآوری اطلاعات و داده‌ها

روش گردآوری اطلاعات این پژوهش؛ کتابخانه‌ای (واقعی و مجازی). اسنادی است که به‌صورت فیش‌برداری و نکته‌برداری، مطالب یادداشت و در پایان مورد استفاده قرار گرفت. در این روش با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق کتب، مقالات، اینترنت و سایر منابع، به بررسی شاخصه‌های فردی نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آیات و روایات پرداخته می‌شود.

۴. بحث

در صحنه کار و تلاش در امور اجتماعی و سیاسی؛ نیروی کارآمد و آگاه و موفق انسانی نقش بسزایی را کنار ابزار و امکانات ایفا می‌کند. در قرآن و روایات معیارها و ویژگی‌هایی درباره نیروی کارآمد انسانی بیان شده است که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۴-۱. تخصص و امانت‌داری

آگاهی و تخصص به معنای دارا بودن علم و مهارت لازم در یک حوزه مشخص است. در آموزه‌های دینی، علم و دانش بسیار مورد تأکید قرار گرفته است. در قرآن کریم آمده است: «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر، ۹) این آیه نشان دهنده اهمیت علم و دانش در زندگی فردی و اجتماعی انسان هاست.

در قرآن کریم می‌خوانیم که یوسف به حاکم مصر گفت: «مرا سرپرست خزائن سرزمین مصر قرار ده که نگه‌دارنده و آگاهم» (یوسف، ۵۵) ایشان می‌دانست یکی از ریشه‌های مهم نابسامانی در آن جامعه که مملو از ظلم و ستم است در مسائل اقتصادی نهفته است، اکنون که آن‌ها به حکم اجبار به سراغ او آمده‌اند، چه بهتر که نبض اقتصاد کشور مصر را در دست گیرد و به یاری مستضعفان بشتابد، از تبعیض‌ها تا آنجا که قدرت دارد بکاهد، حق مظلومان را از ظالمان بگیرد و به وضع بی‌سروسامان آن کشور پهناور سامان بخشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۰، ۵۱۰)

تعبیر یوسف نبی علیه السلام که می‌فرماید: «انی حفیظ علیم» دلیل بر اهمیت مدیریت در کنار امانت است و نشان می‌دهد که پاکی و امانت به تنهایی برای پذیرش یک پست حساس اجتماعی کافی نیست، بلکه علاوه بر آن آگاهی و تخصص و مدیریت نیز لازم است، چرا که «علیم» را در کنار «حفیظ» قرار داده است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۰، ۱۰) امانت‌داری نیز یکی از اصول اساسی در آموزه‌های دینی است. این ویژگی به معنای پایبندی به آداب و اخلاق در انجام وظایف و مسئولیت‌هاست. در قرآن کریم ذکر شده است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (نساء، ۵۸) این آیه بر این نکته تأکید دارد که نیروی انسانی کارآمد باید به مسئولیت‌ها و کارهایی که به او سپرده شده است، به طور کامل و با صداقت عمل کند. در نهایت، نیروی انسانی کارآمد از منظر آموزه‌های دینی نه تنها به آگاهی و تخصص نیاز دارد بلکه باید امانت‌دار نیز باشد. این دو ویژگی به توسعه و پیشرفت در هر جامعه‌ای کمک کرده و موجب افزایش اعتماد و همکاری در میان اعضای آن جامعه می‌شود.

۴-۲. تعهد و وجدان کاری

دست پر قدرت آفرینش، گوهر گران بها و صادقی را در درون آدمی تعبیه کرده که از آن به وجدان و نفس لواحه تعبیر می‌شود. وجدان آدمی را پس از انجام کار، مورد بازخواست قرار می‌دهد تا سره را از ناسره بازشناسد، بر کارهای نیکو بیفزاید و از زشتی‌ها دست شویید و منظور از وجدان گرای در کوتاه‌ترین و زیباترین کلام، خوب و دقیق و کامل انجام دادن بهینه کار است. به عبارت دیگر، منظور از وجدان کاری، انجام دادن کار با علاقه، جدیت، صداقت، محکم و کامل و با پرهیز از بی‌حوصلگی، کسالت، سستی، سهل‌انگاری و سرهم‌بندی است. انسان در کاری که بر عهده می‌گیرد باید سنگ تمام بگذارد و خود را در برابر آن پاسخگو بداند. بدیهی است کار هر چه دشوارتر و حساس‌تر باشد وجدان کاری عمیق‌تری می‌طلبد چرا که نظام آفرینش دارای ساختاری متقن و عاری از سستی و کاستی است «صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ؛ صنع خدایی است که هر چیزی را در کمال استواری پدید آورده است.» (نمل، ۸۸)

۴-۳. ایمان و معنویت

ایمان و معنویت به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی نیروی انسانی کارآمد و آگاه و شجاع، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای در زندگی شخصی و حرفه‌ای افراد دارند چرا که ایمان می‌تواند انگیزه‌های درونی قوی برای افراد ایجاد کند. افرادی که دارای ایمان قوی و احساس معنویت هستند، غالباً به اهداف و ارزش‌های خود پایبندترند و برای دستیابی به آن‌ها تلاش بیشتری می‌کنند. این تعهد می‌تواند در محیط کار به صورت کارایی بالا و رضایت شغلی تجلی یابد.

در قرآن کریم بارها به ایمان به خداوند اشاره شده است. در واقع اینکه فرد مسلمان، خود را تسلیم خداوند و اراده او می‌کند و اطمینان و اعتقادی به این پناهگاه دارد آثار زیادی را در وجود انسان ایجاد می‌کند؛ نشان از عمق ایمان او می‌باشد. ایمان به خداوند به گونه‌ای که متکی به توانمندی‌های خود، خودباور و باصلاحیت از او فردی مطمئن می‌سازد. چنین انسانی که در هیچ شرایط احساس شکست و ضعف نمی‌کند، می‌تواند نقش اساسی در این دنیا و آخرت داشته باشد و انسان مؤمن می‌تواند میوه شیرین شجره طیبه لا اله الا الله را در روز قیامت خواهد چید. زمانی انسان به مرز ایمان برسد و خدا را با عظمت و جلالش بشناسد، هر چیز و هرکس که غیر او باشد در نظرش خرد و کوچک است، چنان که حضرت علی علیه السلام در توصیف مؤمنان واقعی می‌فرماید: «عَظَّمَ الْخَالِقُ فِي أَنْفُسِهِمْ فَصَغُرَ مَا دُونَهُ فِي

أَعْنِيهِمْ؛ از آنجا که خالق و غیر او در نظرشان کوچک می‌آید، آفریدگار در روح و جان‌شان بزرگ جلوه کرده است.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۳) ایمان و معنویت به افراد کمک می‌کند تا ارزش‌های اخلاقی و انسانی را در زندگی خود نهادینه کنند. این ارزش‌ها شامل: صداقت، انصاف، احترام به دیگران و مسئولیت‌پذیری می‌شود که همگی از اساسی‌ترین مؤلفه‌های یکی نیروی انسانی کارآمد هستند.

رهبر معظم انقلاب در این خصوص می‌فرماید: «عزیزان من، امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نیروهای مسلح را حصون رعیت، یعنی حصارها و باروهای اطمینان بخش برای ملت‌ها دانسته است؛ امام علیه‌السلام می‌فرماید: «فَالْجُنُودُ بِإِذْنِ اللَّهِ حُصُونُ الرَّعِيَّةِ» آنچه تعیین‌کننده است، اراده الهی است. هرچه نیروهای مسلح خودشان را، دل‌های خودشان را، جان‌های پاکیزه‌ی خودشان را با یاد خدا و ذکر خدا و معنویات مأنوس‌تر کنند، توانایی آن‌ها بیشتر خواهد شد. قدرت بازدارندگی آن‌ها بیشتر خواهد شد...» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار نیروهای مسلح استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۱)

۴-۴. رها نگذاشتن منابع تولید

رها نگذاشتن منابع تولید و استفاده بهینه از آن‌ها در مسئولیت‌های اقتصادی؛ خداوند متعال منابع تولیدی و مواد اولیه تأمین زندگی چون: آب، خاک، دام، معادن و... را در زمین قرار داده و آن را برای بشر گسترده است، از طرفی به انسان‌ها قدرت فکری و علمی داده تا بتوانند آن را تسخیر کنند و از آن‌ها خواسته که زمین را آباد سازند تا به معاش و آسایش برسند. (هود/۶۱) با این وجود این شرایط کسی که منابع عظیم تولید در اختیار دارد نباید آن‌ها را به حال خود رها کند، بلکه باید با تدبیر و تلاش و به کمک تجهیزات روزآمد، آن را در قالب فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی به کار گیرد. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «هیچ چیز برای انسان بی‌فایده‌تر از ثروت راكد نیست» [راوی می‌گوید] گفتم با آن مال چه کند؟ فرمودند: «آن را در باغ و بستان و خانه به کار اندازد.» (کلینی، ج ۵، ص ۹۱).

۴-۵. نظم و انضباط

لزوم نظم و انضباط در کارها به حدی روشن و بدیهی است که باید گفت شرط لازم زندگی است و بدون آن، کسی نمی‌تواند نیروی انسانی کارآمدی برای مسئولیت‌ها و فعالیت‌های اجتماعی باشد؛ زیرا در محیط کار جمعی، اگر نظم و قانون حاکم نباشد، هرج و مرج پیش خواهد آمد و در مدت کوتاهی، روحیه و کارایی افراد کاهش خواهد یافت.

۴-۶. گزینش کارگزاران شایسته (شایسته‌گزینی و شایسته‌سالاری)

یکی از اصول مورد توجه اسلام، شایسته‌سالاری و تکیه اساسی بر صلاحیت‌های افراد در به‌کارگیری آن‌ها در پست‌های اجرایی است. تأکید اسلام بر ملاک‌های گزینش و صلاحیت افراد برای این است که فساد اداری و تباهی در بدنه نظام از جایی شروع می‌شود که انتساب، فامیل، تبار، رفیق و باند، جای صلاحیت‌ها و شایستگی‌های اخلاقی و تخصصی را بگیرد. هیچ توجهی به شایستگی و توان افراد نشود. این کار علاوه بر بی‌توجهی به تخصص‌گرایی و حقوق مردم و جامعه، کارهای حکومت را از محور خود خارج و زمینه عقب‌گرد و سقوط جامعه را فراهم می‌کند. پذیرش مسئولیت در نگاه علوی بدان معناست که او در پرتو آن قادر است از عهده حفظ امانت سنگینی که به او سپرده شده است برآید و حق آن را آن‌گونه که شایسته است ادا کند. در نگاه امام علی علیه‌السلام مردم سنگ زیرین آسیاب حکومت و فرمانروا و تنها وکیل، امین و نماینده مردم است. حکومت از نوع خدمتی است که یک امین صالح برای موکل خویش انجام می‌دهد، پس صرف آشنایی با افراد و یا داشتن رابطه یا آنان، ملاک گزینش نیست. (احمدی میانجی، ۱۴۱۹: ج ۲، ۶۲۵)

امام علی علیه‌السلام درباره اهمیت و معیارهای اصلی گزینش کارگزاران شایسته و نیروی انسانی کارآمد، به مالک اشتر سفارشتی می‌فرماید که خلاصه آن چنین است:

«هریک از تهیدستان را بر زمامدار، حقی است به اندازه‌ای که زندگی‌اش را سامان دهد و زمامدار، چنان‌که باید، از عهده آنچه خداوند بر او واجب کرده، برنیاید جز با کوشش و یاری جستن از خداوند و آماده کردن خویش بر همراهی حق و پایداری در انجام دادن آنچه بر او آسان باشد یا دشوار. از میان لشکریان، آن را که از نظر تو برای خدا و پیامبر و امام خود، خیرخواه‌تر است، به فرماندهی برگزین، کسی که دامنش پاک‌تر و بردباری‌اش بیشتر است؛ از میان آنان که دیر به خشم آیند و به پذیرش پوزش، تن دهند و بر ناتوانان رحمت آوردند و در برابر قوی‌دستان، سر فرود نیاورند و از آن کسان که درشتی، آنان را بر نمی‌انگیزد و ناتوانی، آنان را بر جای نمی‌نشانند.

به آنان که صاحب فتوت و بزرگ منشی‌اند و از خاندانی پارسایند و از سابقه‌ای نیکو برخوردارند، نزدیک شو... پس در کارهای آنان، چنان بیندیش که پدر و مادر، نسبت به فرزندان خویش می‌نگرند. در کار کارگزاران خویش بیندیش و آنان را پس از آزمون، به کار گمار و به میل خود و بدون مشورت،

آنان را به کار مگیر که این (خودسری و خود رایی) شاخه‌های ستم و خیانت را گرد آورد. چنین افرادی را از میان کسانی که تجربه و حیا دارند و از خاندان‌های شایسته که در مسلمانی قدمتی بیشتر دارند، جستجو کن؛ زیرا که آنان، دارای خلق و خویی گرمی‌ترند و آبرویشان، محفوظ‌تر و طمعشان، کمتر و عاقبت نگریشان، فزون‌تر است.

بر کسی اعتماد کن که نیکوترین اثر را در میان همکاران داشته و به امانتداری، از همه شناخته شده تر است که این، نشانه خیرخواهی تو برای دین خدا و کسانی است که کار آن‌ها را برعهده گرفته‌ای. بر سر هر یک از کارهای رئیسی بگمار که بزرگی کار، او را ناتوان نسازد و بسیاری اش، وی را پریشان نکند.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

برای سرپرستی کارها، پروا پیشگان، اهل دانش و اهل سیاست را برگزین. (تحف العقول، ص ۱۳۷)

۴-۷. اخلاص در انجام وظیفه

اخلاص از ابتدایی‌ترین صفات یک نیروی کارآمد نظام و یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذاری تلاش پیامبران و رمز بقای مکتب اهل بیت علیهم السلام هست، چرا که اگر تبلیغ برای خدا صورت نگیرد، اثری بر دل‌ها نخواهد گذاشت و هدف از آن تأمین نخواهد شد. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «بدون تردید محبوب‌ترین بنده خدا کسی است که خدا او را در پیکار با نفس یاری کرده است... کردار خود را خالصانه به دور از ریا برای خدا انجام دهد و خدا هم وی را بپذیرد.» (نهج البلاغه، خطبه ۸۷) در سایه اخلاص است که یک نیروی انسانی در سازمان به همه اهداف خود خواهد رسید و تلاشش مؤثر خواهد شد. انسانی که به این مرحله از پالایش نیت از غیر خدا رسیده از حمایت‌ها و عنایت‌های الهی بهره‌مند می‌شود و چشمه‌های جوشان حکمت از جانش فوران کرده بر زبانش جاری می‌گردد و راه‌های روشن هدایت و سعادت را به وی می‌نمایانند.

۴-۸. وفای به عهد

قرآن کریم: «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا؛ و به عهد (خود) وفا کنید، که از عهد سؤال می‌شود!» (اسراء، ۳۴) قرآن کریم پابندی به عهد و پیمان را از مهم‌ترین شاخص‌های مؤمنین معرفی می‌کند و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ؛ مؤمنان کسانی هستند که امانت‌ها و پیمان خود را

رعایت می‌کنند.» (مؤمنون، ۸) امام علی علیه‌السلام: «یا مالک!... لَيْسَ مِنْ فَرَائِضِ اللَّهِ شَيْءٌ النَّاسُ أَشَدُّ عَلَيْهِ اجْتِمَاعًا مَعَ تَفَرُّقِ أَهْوَائِهِمْ وَتَشْتُّتِ آرَائِهِمْ مِنْ تَعْظِيمِ الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ؛ ای مالک در میان واجبات الهی هیچ موضوعی مانند وفای به عهد در میان مردم جهان، با تمام اختلافاتی که دارند، مورد اتفاق نیست.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

۴-۹. ایثار و از خود گذشتگی

قرآن کریم: «وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ؛ و دیگران را بر خود ترجیح می‌دهند، گرچه خودشان به آنچه ایثار می‌کنند نیاز شدیدی دارند.» (حشر، ۹) رسول اکرم (ص): «أَمْسِكُوا زَمَقَ الضَّعِيفِ بِجَاهِكُمْ وَ بِالْمُعُونَةِ لَهُ إِنْ عَجَزْتُمْ عَمَّا رَجَاهُ عِنْدَكُمْ؛ افراد ناتوانی که انتظار کمک از شما دارند و شما نمی‌توانید انتظار آنان را برآورده سازید، حداقل از وجاهت و اعتبار خود [نزد دیگران] استفاده کنید و آن‌ها را در برابر مشکلات سر پا نگهدارید.» (تحف العقول، ص ۲۲۴)

امام علی علیه‌السلام: «الِإِثَارَ أَحْسَنُ الْإِحْسَانِ وَأَعْلَى مَرَاتِبِ الْإِيمَانِ؛ دیگری را بر خود مقدم داشتن، نیکوترین احسان و بالاترین مراتب ایمان است.» (تحف العقول، ص ۶۶)

امام علی علیه‌السلام: «وَأَعْلَمُ أَنَّ أَفْضَلَ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُهُمْ تَقْدِمَةً مِنْ نَفْسِهِ وَ أَهْلِهِ وَ مَالِهِ فَإِنَّكَ مَا تَقْدِمُ مِنْ خَيْرٍ يَبْقَ لَكَ ذُخْرُهُ وَ مَا تُؤَخِّرُهُ يَكُنْ لِغَيْرِكَ خَيْرُهُ؛ بدان بهترین مؤمنان، کسانی‌اند که جان و خاندان و مال خود را در راه خدا پیشاپیش تقدیم کنند. چه آن را که پیش بفرستی برای تو اندوخته گردد و آنچه را که باقی بگذاری سودش به دیگران می‌رسد.» (نهج البلاغه، نامه ۶۹)

۴-۱۰. رحمت و سعه صدر

رحمت و محبت خاستگاه همه روابط و مناسبات انسانی حق مدار است. قرآن کریم درباره شیوه مدیریتی پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان (مردم) نرم و مهربان شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند، پس آن‌ها را ببخش و برای آن‌ها آموزش بطلب و در کارها با آنان مشورت کن. اما هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باش) بر خدا توکل کن زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد.» (آل عمران، ۱۵۹) نرمش و انعطاف، مشارکت دادن کارکنان در تصمیم‌گیری‌ها و سعه صدر مدیران از ویژگی‌های مهمی است که سازمان را در مسیر تکریم و اخلاقی‌سازی کارکنان قرار

می دهد. از امیر مومنان علیه السلام نقل است که فرمودند: «ابزار و وسیله رهبری و فرماندهی، سعه صدر و گشادگی سینه است.» (نهج البلاغه، حکمت ۱۷۶)

هیچ کاری بدون زحمت صورت نمی گیرد. همه فعالیت های انسان، هر کدام به نوبه خود دارای زحمات و مشکلاتی است که باید با آن ها دسته و پنجه نرم کرد. کارهای اجرایی نیز مشکلات خاص خود را دارد. یک نیروی انسانی کارآمد که می خواهد با فراهم کردن بستری مناسب کار خود را انجام دهد، بی شک با مشکلاتی روبرو خواهد شد، چه از لحاظ امکانات رفاهی برای زندگی و چه برای کار اجرایی، آنچه که مهم است، این است که می خواهد ادامه دهنده راه اولیای الهی باشد که با تمام وجود در برابر حجمه های سیاسی و اجتماعی پایداری کرده، مدال زرین «صبر در مقابل سختی» را زینت بخش خویش کردند. «در هنگام سختی و گرفتاری صبور و بردبارند.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۳)

برای اینکه آستانه تحمل و صبر انسان به تناسب مشکلات و سنگ اندازی ها هماهنگ شود، ضروری است سرمایه انسانی نظام اسلامی دارای سینه ای گشاده باشد و سعه صدر را سرلوحه زندگی کاری خویش قرار دهد، در کار معمولاً سنگ اندازی، ناراحتی، غم و مشکلات، سختی ها، شکست ها، زخم زبان ها و... بر انسان اثر می گذارد، یک انسان موفق باید با داریت و مدیریتی خاص بتواند از کنار این ناملازمات عبور کند و با سرپنجه تدبیر برای رفع آن ها بکوشد و این نیازمند شرح صدر است. امیرالمؤمنین علی علیه السلام شرح صدر را وسیله ای برای رهبری و ریاست می دانند و می فرمایند: «وسیله و ابزار ریاست، سعه صدر است» (حکمت ۳۳۳) حضرت امیر علیه السلام در فرازی از نامه ای که به عثمان بن حنیف انصاری فرماندار بصره نوشتند، با مثالی زیبا ضمن فرق گذاردن بین انسان هایی که دارای توان تحمل بیشتری هستند و کسانی که از قدرت تحمل کمتری برخوردارند، فرمودند: «آگاه باشید درختان بیانانی چویشان محکم تر است اما درختان سرسبز که همواره در کنار آب قرار دارند پوستشان نازک تر و کم دوام ترند. درختانی که در بیابان روئیده و جز با آب باران سیراب نمی گردند، آتششان شعله ورتر و پردوام تر است.» (نهج البلاغه، نامه ۴۵)

۴-۱۱. رعایت انصاف

امام صادق علیه السلام فرمودند: «کمترین میزان حقوق برادری بر تو این است که آنچه را برای خودت می پسندی برای او نیز دوست بداری و آنچه را برای خود نمی پسندی برای او نیز نپسندی.» (مجلسی، ج ۷۴، ص ۲۲۴)

انصاف نه تنها یک اصل اخلاقی است بلکه یک عامل حیاتی در بهبود کارآمدی نیروی انسانی نیز محسوب می‌شود. رعایت انصاف می‌تواند انگیزه کارکنان را تقویت کند. انصاف به معنای عدالت در رفتار و تصمیم‌گیری‌ها است. زمانی که کارکنان احساس کنند که با آن‌ها به طور منصفانه رفتار می‌شود، انگیزه بیشتری برای انجام کارهای خود خواهند داشت. این امر منجر به افزایش بهره‌وری و کارایی شود. زمانی که افراد احساس کنند فرصت‌های برابر برای رشد و یادگیری دارند، بیشتر تمایل خواهند داشت تا در کار خود پیشرفت کنند.

۴-۱۲. نصیح، خیرخواهی

نصیحت و خیرخواهی از جمله عوامل کلیدی در بهبود کارآمدی و اثربخشی نیروی انسانی به شمار می‌رود. نصیحت می‌تواند به عنوان یک منبع ارزشمند از دانش و تجربه عمل کن. وقتی افراد با نیت خیرخواهانه به یکدیگر نصیحت می‌کنند، این تبادل اطلاعات می‌تواند به بهبود مهارت‌ها و افزایش آگاهی کمک کند. افراد با دریافت نظرات و تجربیات دیگران می‌توانند نقاط ضعف خود را شناسایی کرده و بر روی آن‌ها کار کنند همچنین خیرخواهی و نصیحت باعث ایجاد ارتباطات مثبت بین افراد می‌شود. وقتی افراد احساس کنند که دیگران به خوبی و با نیت خیر به آن‌ها نصیحت می‌کنند، اعتماد بیشتری به یکدیگر پیدا می‌کنند، این اعتماد می‌تواند منجر به همکاری بهتر و ایجاد یک محیط کاری سالم‌تر شود.

امام علی علیه السلام: در نامه مشهور خود به مالک اشتر، خیرخواهی را از شاخص‌های انتخاب فرماندهان و مسئولین ذکر می‌کند و می‌فرماید: «قَوْلٍ مِنْ جُنُودِكَ أَنْصَحَهُمْ فِي نَفْسِكَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِإِمَامِكَ؛ از لشکریان کسی را به فرماندهی بگمار که نزد تو نسبت به خدا و رسول او و امام تو خیرخواه‌تر است.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳) امام صادق علیه السلام: «عَلَيْكُمْ بِالنُّصْحِ لِلَّهِ فِي خَلْقِهِ فَلَنْ تَلْقَاهُ بِعَمَلٍ أَفْضَلَ مِنْهُ؛ بر شما باد که به خاطر خدا خیرخواه مردم باشید که هرگز با عملی بهتر از آن به ملاقات خدا نخواهی رفت.» (الکافی، ج ۲، ص ۲۰۸)

امام صادق علیه السلام: «يَجِبُ لِلْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ النَّصِيحَةُ لَهُ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ؛ بر مؤمن واجب است که خیرخواه [برادر] مؤمن [خود] باشد؛ چه در پشت سر و چه در حضور او.» (الکافی، ج ۲، ص ۲۰۸)

۴-۱۳. عفو و گذشت (اغماض و خطا پوشی)

عفو گذشت یکی از مؤلفه‌های مهم در نیروی انسانی کارآمد و آگاه به شمار می‌ورد که تأثیرات بسیار مثبتی بر روی محیط کار و تعاملات میان کارکنان دارد. عفو و گذشت به کارکنان این امکان را می‌دهد تا از اشتباهات خود بیاموزند و به جای ترس از عواقب خطا و اشتباه خود، بر روی یادگیری و رشد تمرکز کنند. این امر منجر به بهبود عملکرد فردی و جمعی می‌شود. همچنین عفو گذشت سبب می‌شود تا کارکنان بتوانند به راحتی نظرات و انتقادات سازنده را با یکدیگر در میان بگذارند. این امر می‌تواند به بهبود مستمر و ایجاد فضایی باز برای تبادل نظر منجر شود.

قرآن کریم: «وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ؟» و باید عفو کنند و درگذرند، آیا دوست نمی‌دارید که خداوند بر شما ببخشد؟ (نور، ۲۲) قرآن کریم خطاب به رسول اکرم (ص): «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ؛ گذشت پیشه کن و به [کار] پسندیده فرمان ده و از نادانان رُخ برتاب.» (اعراف، ۱۹۹) در بیانی دیگر می‌فرماید: «فَاصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ؛ به طریق نیکو گذشت کن.» (حجر، ۸۵) قرآن کریم در ترسیم سیمای پرهیزگاران: «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ؛ همان‌ها که در توانگری و تنگدستی، انفاق می‌کنند؛ و خشم خود را فرو می‌برند؛ و از خطای مردم درمی‌گذرند؛ و خدا نیکوکاران را دوست دارد.» (آل عمران، ۱۳۴)

رسول اکرم (ص): «عَلَيْكُمْ بِالْعَفْوِ فَإِنَّ الْعَفْوَ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا عِزًّا فَعَاظُوا يُعِزُّكُمْ اللَّهُ؛ بر شما باد به عفو کردن؛ زیرا عفو و گذشت جز بر عزت بنده نمی‌افزاید، پس گذشت کنید تا خدا شما را عزیز دارد.» (الکافی، ج ۲، ص ۱۰۸) رسول اکرم (ص): «تَعَاظُوا تَسْقُطِ الصَّغَائِرُ بَيْنَكُمْ؛ از یکدیگر در گذرید تا کینه‌ها از میانتان رخت ببرند.» (میزان الحکمه، ج ۶، ص ۳۶۷) امام علی علیه السلام: «نِصْفُ الْعَاقِلِ احْتِمَالٌ وَنِصْفُهُ تَغَافُلٌ؛ نیمی از وجود شخص خردمند سازگاری و تحمل کردن و نیمه دیگر او چشم‌پوشی نمودن است.» (غررالحکم، ص ۷۲۰) امام صادق علیه السلام: «صَلَاحُ حَالِ التَّعَايُشِ وَالتَّعَاشِرِ مِلَّةٌ مِکْيَالٍ ثَلَاثَةٌ فِطْنَةٌ وَ ثَلَاثَةٌ تَغَافُلٌ؛ درستی وضع زندگی اجتماعی و معاشرت با مردم، مانند پیمانه پُری است که دو سوم آن توجه و هوشیاری است و یک سومش چشم‌پوشی.» (تحف العقول، ۳۵۹)

۴-۱۴. تواضع و فروتنی

قرآن کریم: «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا وَالَّذِينَ

يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا؛ بندگان (خاص خداوند) رحمان، کسانی هستند که با آرامش و بی تکبر بر زمین راه می‌روند؛ و هنگامی که جاهلان آن‌ها را مخاطب سازند (و سخنان نابخردانه گویند)، به آن‌ها سلام می‌گویند (و با بی‌اعتنایی) و بزرگواری می‌گذرند.» (فرقان، ۶۳-۶۵) ریشه تواضع، «وضع» است به معنای خویش را کوچک نشان دادن، در برابر «تکبر» که خود را بزرگ دانستن است. (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۲، ص ۱۱۸).

رسول خدا (ص): «مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ [فهو] فِي نَفْسِهِ صَعِيفٌ وَ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ عَظِيمٌ وَ مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ فَهُوَ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ صُغِيرٌ وَ فِي نَفْسِهِ كَبِيرٌ؛ کسی که به خاطر خدا متواضع باشد خداوند او را محترم و بلند مرتبه می‌کند در حالی که آن شخص پیش خود، خویش را کوچک می‌داند اما در نزد مردم عزیز و بزرگوار است و کسی که تکبر بورزد، خداوند او را پایین می‌آورد، او نزد مردم بی‌ارزش و کوچک می‌باشد، در حالی که خودش می‌پندارد بزرگ و دارای جایگاه است.» (وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۵۱۶)

تواضع و فروتنی از ویژگی‌های مهم یک نیروی انسانی کارآمد و آگاه به شمار می‌روند. این دو خصوصیت نه تنها بر رفتار فردی تأثیر می‌گذارد بلکه در رفتار اجتماعی و حرفه‌ای نیز نقش بسزایی دارند. در ادامه به بررسی رابطه تواضع و فروتنی با کارآمدی می‌پردازیم:

۱. افزایش یادگیری و رشد و توسعه مهارت‌های فردی

فردی که تواضع دارد، به راحتی می‌تواند از دیگران یاد بگیرد و تجربیات آن‌ها را بپذیرد. این ویژگی باعث می‌شود که او به طور مداوم در حال یادگیری و بهبود مهارت‌های خود باشد.

۲. بهبود روابط کاری

تواضع و فروتنی موجب ایجاد محیطی مثبت و همکاری محور در محل کار می‌شود. افرادی که این ویژگی‌ها را دارند، معمولاً بهتر با همکاران خود ارتباط برقرار می‌کنند و فضای مناسبی برای تبادل نظر و ایده‌ها ایجاد می‌کنند.

۳. مدیریت بهتر تعارضات

افراد اهل تواضع و فروتنی معمولاً به جای برخورد‌های تهاجمی، سعی می‌کنند با دیدگاه‌های مختلف گوش دهند و تعارضات را به شیوه‌ای سازنده حل کنند. این موضوع به حفظ آرامش و انسجام در تیم کمک می‌کند.

۴. ایجاد حس اعتماد و صمیمیت

تواضع باعث می شود دیگران به فرد اعتماد کنند، زیرا او خود را بالاتر از دیگران نمی بیند و به ارزش های دیگران احترام می گذارد. این اعتماد در نهایت منجر به افزایش همکاری و صمیمیت و کارایی در گروه می شود.

۵. آگاهی از محدودیت ها

فردی که اهل تواضع و فروتنی است، معمولاً آگاه است که هیچ کس کامل نیست و ممکن است خطاها و اشتباهاتی داشته باشد. این آگاهی به او کمک می کند تا از اشتباهات خود درس بگیرد و به رشد خود ادامه دهد.

۶. نقش تواضع و فروتنی در رهبری مؤثر

رهبران متواضع معمولاً الهام بخش تر هستند و می توانند تیم های خود را به سمت اهداف مشترک هدایت کنند. آن ها با ایجاد حس ارزشمندی در اعضای تیم، انگیزه بیشتری برای کار کردن ایجاد می کنند. در نهایت، تواضع و فروتنی نه تنها ویژگی های فردی هستند، بلکه ابزارهایی مؤثر برای بهبود کارایی و آگاهی در محیط های کاری محسوب می شوند. این دو خصوصیت می توانند به ایجاد فرهنگ سازمانی مثبت و موفق کمک کنند.

۴-۱۵. محبت ورزی و دوست داشتن یکدیگر

قرآن کریم: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ؛ به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان [مردم] نرم (و مهربان) شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می شدند. پس آن ها را ببخش و برای آن ها آموزش بطلب! و در کارها، با آنان مشورت کن! اما هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باش! و) بر خدا توکل کن! زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد.» (آل عمران، ۱۵۹)

امام علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر: «قلبت را مملو از رحمت، محبت و لطف به مردم بنما. مبدا نسبت به آنان همچون جانور درنده بوده و خوردنشان را غنیمت شماری. چرا که آنان دو دسته اند: یا برادران دینی تو هستند و یا در آفرینش همانند تو می باشند.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳) امام علی علیه السلام:

«قُلُوبُ الرِّجَالِ وَخَشِيَّةٌ فَمَنْ تَأَلَّفَهَا أَقْبَلَتْ إِلَيْهِ؛ دل آدمی وحشی است پس هر کس بدان الفت و محبت ورزد، به سوی آن روی می‌آورد.» (غررالحکم، ص ۶۴)

امام علی علیه‌السلام: «الْمُؤْمِنُ هَيِّنٌ لِّئِنْ سَهَّلَ مُؤْتَمَنٌ؛ مؤمن ساده، لطیف و مهربان، رام و مورد اعتماد [مردم] است.» (غررالحکم، ص ۷۸)

۴-۱۶. مردمی بودن در نامه ۵۳ نهج‌البلاغه

اسلام، یک مسئول طراز را مسئولی می‌داند که ارتباط مستمر و مؤثری با مردم داشته باشد. چنانکه امام علی علیه‌السلام در نامه ۵۳ نهج‌البلاغه به مالک اشتر می‌نویسد:

«وَاجْعَلْ لِدَوَى الْحَاجَاتِ مِنْكَ قِسْماً تُفَرِّغُ لَهُمْ فِيهِ شَخْصَكَ وَتَجْلِسُ لَهُمْ مَجْلِساً عَاماً فَتَتَوَاصَعُ فِيهِ إِلَهُ الَّذِي خَلَقَكَ وَتُقْعَدَ عَنْهُمْ جُنْدُكَ وَأَعْوَانُكَ مِنْ أَحْرَاسِكَ وَشُرْطِكَ حَتَّى يُكَلِّمَكَ مُتَكَلِّمُهُمْ غَيْرَ مُتَتَعِّعٍ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَقُولُ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ: لَنْ تُقَدَّسَ أُمَّةٌ لَا يُوْخَذُ لِلضَّعِيفِ فِيهَا حَقُّهُ مِنَ الْقَوِيِّ غَيْرَ مُتَتَعِّعٍ؛ برای ارباب رجوع وقتی مقرر کن که شخصاً به نیازهای آن‌ها رسیدگی کنی؛ در یک مجلس عمومی و همگانی که برای آن‌ها تشکیل می‌دهی بنشین و برای خداوندی که تو را آفریده است تواضع کن [درها را بگشا] و مأموران و محافظان و لشکریان را از اطراف خود دور کن تا هر کس می‌خواهد سخنی بگوید بدون ترس و لکنت زبان حرف‌های خود را با تو در میان نهد؛ چرا که من این سخن را بارها از رسول خدا (صلى الله عليه وآله) شنیدم که می‌فرمود: ملت‌ی که حق ضعیفان را از زورمندان با صراحت نگیرد هرگز پاک و پاکیزه نمی‌شود.»

اساساً مسئولی که خود را از مردم نداند و بین مردم نباشد نمی‌تواند به‌خوبی درد و دغدغه آن‌ها را به‌طور ملموس احساس کند. بر این اساس است که امامین انقلاب مشی خود را بر مردم‌داری بنا نهاده و به مناسبت‌های مختلف در بین مردم حاضر شده و از نزدیک با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند چنانکه در زلزله سرپل ذهاب رهبر عظیم‌الشان انقلاب، خود از نزدیک مشکلات زلزله‌زدگان را دیدند و با آن‌ها صحبت کردند. این شیوه حکمرانی اسلامی است و مسئولی که این مشی را در پیش گیرد در طراز انقلاب خواهد بود.

امام علی علیه‌السلام در این نامه به مالک اشتر می‌نویسد که: «تُفَرِّغُ لَهُمْ فِيهِ شَخْصَكَ؛ ای مالک برای آنانکه حاجتی دارند وقتی مقرر کن و شخصاً به امور آن‌ها رسیدگی کن» این شیوه حکمرانی برکات

مختلفی دارد؛ اولاً شخص مسئول از نزدیک و از زبان خود مردم در جریان مشکلات قرار می‌گیرد؛ ثانیاً مردم احساس اطمینان قلبی پیدا می‌کنند که مسئول بلندپایه‌ای وجود دارد که حرف آن‌ها را بشنود. در ادامه تبیین شاکله نظام حکمرانی ولایی، حضرت علی علیه السلام به مالک می‌فرماید: «تَجْلِسُ لَهُمْ مَجْلِساً عَامّاً فَتَتَوَاصَعُ فِيهِ؛ در يك مجلس عمومی و همگانی که برای آن‌ها تشکیل می‌دهی بنشین و برای خداوندی که تو را آفریده است تواضع کن [درها را بگشا] و مأموران و محافظان و لشکریان را از اطراف خود دور کن تا هر کس می‌خواهد سخنی بگوید بدون ترس و لکنت زبان حرف‌های خود را با تو در میان نهد.»

۴-۱۷. رازداری

رازداری یکی از مؤلفه‌های مهم نیروی انسانی کارآمد و آگاه از منظر آموزه‌های دینی می‌باشد. این ویژگی نه تنها به فرد کمک می‌کند تا در کار خود به بهترین شکل ممکن عمل کند، بلکه به حفظ امنیت و انسجام اجتماعی نیز کمک می‌کند. در هر سازمان اسراری وجود دارد که نیروها باید در حفظ و نگهداری آن از دسترس ناهلان بکوشند. این موضوع در سازمان‌های نظامی اهمیت و حساسیت بیشتری دارد؛ چه این‌که بقا و توانمندی و کارآمدی نیروهای نظامی در گرو داشتن اطلاعات متناسب با مأموریت و حفاظت از این اطلاعات است که از آن به رازداری سازمانی تعبیر می‌شود. رازداری چه در زندگی فردی و چه در حیات سازمانی، به خونی می‌ماند که در رگ‌های انسان جریان دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «سِرُّكَ مِنْ دَمِكَ فَلَا يَجْرِي مِنْ غَيْرِ أَوْ دَا جَكَ؛ راز تو همچون خون تو است؛ پس نباید در غیر رگ هایت جاری گردد.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۱، ۱۵)

۴-۱۸. تجربه کاری

یکی از مؤثرترین شاخصه‌های نیروی انسانی کارآمد در تشکیلات و سازمان، تجربه و سابقه کاری می‌باشد. مدیر و مسئول باتجربه، بسیاری از نابسامانی‌های سازمان خود را سامان می‌دهد و بالعکس مدیر و مسئول بی‌تجربه و بدون سابقه، تشکیلات سازمان یافته را متلاشی و پراکنده خواهد نمود. امام علی علیه السلام در نامه به مالک اشتر فرمودند: «افراد باتجربه را به نوان کارگزار انتخاب نما.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

۴-۱۹. تندذهنی و داشتن حافظه قوی

یکی دیگر از شاخصه‌های اساسی در نیروی انسانی کارآمد، برخورداری از حافظه قوی و ذهنی توانمند است تا با پرداختن به یک مسئله او را از سایر مسائل غافل نکند و پیچیدگی و حجم کارها، او را به فراموشی و اشتباه نیاندازد. امام علی علیه‌السلام در نامه به مالک اشتر چنین فرموده است: «کسی را برگزین که در رساندن نامه کارگزارانت به تو یا رساندن پاسخ‌های تو به آنان کوتاهی نکند و در آنچه برایت می‌ستاند یا از طرف تو به آنان تحویل می‌دهد، فراموش کار نباشد.» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳)

۴-۲۰. داشتن قدرت تشخیص و تجزیه و تحلیل

امام علی علیه‌السلام در انتخاب مدیران کشور، به مهارت ادراکی و تشخیص و تجزیه و تحلیل مسائل آنان توجه کامل داشت و مدیرانی را بر می‌گزید که در بحران‌های پیش آمده خود راه حل مناسب را بیابند. ازاین‌رو، در معرفی مالک اشتر در نامه ۱۳ نهج‌البلاغه، به دیگر فرماندهان نظامی به مهارت ادراکی و تشخیصی و تجربه و تحلیل مسائل توسط مالک اشتر، اشاره فرمودند: «من مالک پسر حارث را بر شما و سپاهیان که تحت امر شما هستند فرماندهی دادم، گفته او را بشنوید و از فرمان او اطاعت کنید. او را مانند زره و سپر نگهبان خود برگزینید، زیرا که مالک نه سستی به خرج داده و نه دچار لغزش می‌شود، نه در آنجایی که شتاب لازم است کندی دارد و نه آنجا که کندی پسندیده است، شتاب می‌گیرد.» (نهج‌البلاغه، نامه ۱۳)

۴-۲۱. قاطعیت

قاطعیت و پرهیز از شک و تردید از لوازم و شاخصه‌های اصلی موفقیت نیروی انسانی کارآمد است و پس از بررسی جوانب مختلف قضیه و مشورت با صاحب‌نظران، قاطعیت در اجرای تصمیم و اجرای آن ضرورت دارد. دودلی و عدم قاطعیت مدیر باعث می‌شود که تردید و ابهام و سردرگمی در همه بدنه سازمان سرایت کرده و کارها در زمان مناسب به انجام نرسد و سازمان به اهداف موردنظر نرسد. امام علی علیه‌السلام از شک و تردید بی‌مورد نهی کرده و می‌فرماید: «علم خود را به جهل و یقین خویش را به شک تبدیل نکنید، وقتی دانستید عمل کنید و زمانی که یقین کردید، اقدام نمایید.» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۷۴) آن حضرت در نامه خود به یکی از کارگزارانش نوشت: «خشونت را با مقداری ملایمت درهم آمیز و هر جا ملایمت مناسبت تربود ملایمت نشان بده و اگر جز از سخت‌گیری بر نمی‌آید، سخت نما.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۳: ۵۵۳)

۴-۲۲. داشتن پشتکار و دوری از راحت طلبی

سستی در انجام دادن امور موجب زیر پا گذاشتن حق و عدم اجرای به موقع کارها و تضییع حقوق مردمان است. کندی در کارها فرصت های خیر و غیرقابل بازگشت را از بین می برد و به هیچ وجه نباید در گردش امور سستی و کندی. کاهلی راه یابد و این امر باید با دقت های لازم عجین و همراه شود. امیرالمؤمنین علی علیه السلام چنین سفارش کرده اند: «در کارهای خود بر افراد سست و تنبل تکیه مکن.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

۴-۲۳. بصیرت و عدم غفلت از وجود دشمن

بصیرت، دشمن شناسی و عدم غفلت از وجود دشمن، جزء مقدمات شاخصه های نیروی انسانی کارآمد، شجاع و آگاه به شمار می روند. همان طور که مقام معظم رهبری (مدظله العالی) تأکید کرده اند، «هر تلاشی را جهاد نمی گویند، ممکن است کسی یک کار علمی هم بکند، اما جهاد نباشد. جهاد آن حرکتی است که در مواجهه با یک دشمن، انجام می گیرد.» لزوم داشتن بصیرت برای یک نیروی کارآمد و آگاه از آیه ۴۵ سوره مبارکه ص نیز قابل استفاده است؛ آنجا که خداوند متعال در ضمن بر شمردن صفات ویژه پیامبران الهی، که مدیران کارآمد نمونه بوده اند، می فرماید: «وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ؛ یعنی از پیامبران پیشین، ابراهیم و اسحاق و یعقوب و اسحاق یادکن که دارای قدرت و بصیرت بودند.» (تفسیر المیزان، ج ۱۷، ص ۲۱۱)

نتیجه‌گیری

نیروی انسانی کارآمد و آگاه به عنوان یک سرمایه انسانی در سازمان‌ها و جوامع، نیازمند توجه ویژه به مؤلفه‌های اخلاقی و انسانی است که در آموزه‌های دینی به آن‌ها اشاره شده است. تخصص و امانت‌داری به عنوان ارکان اصلی در ایفای وظایف، وجدان کاری و ایمان و معنویت برای ایجاد انگیزه و تعهد، پابندی به قول و قرار و وفای به عهد و ایثار برای تقویت روابط اجتماعی و همکاری، سعه صدر و بردباری و آستانه تحمل را بالا بردن به همراه رعایت انصاف و عدل برای ارتقاء روحیه اجتماعی و خیرخواهی و مردمی بودن به عنوان ابزارهایی برای افزایش همبستگی اجتماعی، همگی نقش مهمی در بهبود کارایی، اثربخشی و کارآمدی نیروی انسانی دارند. این پژوهش بیانگر آن است که با به کارگیری اصول و ارزش‌هایی دینی می‌توان به ساختارهای قوی‌تری برای نیروی انسانی دست یافت و در نتیجه به توسعه پایدار و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی کمک کرد. به همین دلیل، توصیه می‌شود که مدیران و مسئولان به اهمیت آموزش و ترویج این مؤلفه‌ها در محیط کار توجه کافی داشته باشند تا زمینه‌سازی برای ارتقاء کیفیت نیروی انسانی و تحقق اهداف سازمانی به بهترین نحو ممکن فراهم شود.

در پایان، نیروی انسانی کارآمد و آگاه باید دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های علمی، اخلاقی، رفتاری و مدیریتی باشد که همگی در آیات و روایات اسلامی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. توجه به این شاخصه‌ها می‌تواند به ارتقاء بهره‌وری و کارایی در هر سازمان و جامعه‌ای کمک کند.

منابع فارسی

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه (صبحی صالح)، محمد بن حسین شریف الرضی، قم، هجرت، ۱۴۱۴ ق.
۳. احمدی میانجی، علی، (۱۴۱۹). مکاتیب الرسول صلی الله علیه و آله. چاپ اول. قم: دارالحديث.
۴. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۶۶). اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی. تهران: نشر فرهنگی رجا.
۵. جمال خوانساری، محمد بن حسین. شرح غررالحکم، محقق و مصحح: جلال الدین حسینی ارموی تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
۶. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹)، «مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی» تهران: انتشارات سمت.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۴۰۷ ق.
۸. مجلسی، محمد باقر. بحار الأنوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸)، پیام قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه، جلد ۱، چاپ نهم،
۱۰. محمدی ری شهری، محمد (۱۴۱۶). میزان الحکمه. قم: دار الحديث.

پایگاه اینترنتی

۱. حسینی خامنه‌ای، سید علی، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36622>

Individual Characteristics of Efficient and Aware Human Resources from the Perspective of Quranic Verses and Narrations

Mohammad Azadi¹, Dr. Abdolmajid Bahreini²

1

Vol. 1

Spring, Summer 2024

Abstract:

In the contemporary world, efficient and aware human resources are recognized as fundamental pillars of progress and development in organizations and societies. Religious teachings, as a rich source of values and ethical principles, can contribute to identifying and strengthening the effective characteristics in nurturing efficient, courageous, and informed human resources. This research, using a descriptive-analytical method, analyzes religious concepts related to efficiency and awareness to identify various individual dimensions of efficient and informed human resources. The findings indicate that the characteristics of efficient and informed human resources from the perspective of Quranic verses and narrations include: specialization and trustworthiness, commitment and conscientiousness, faith and spirituality, emphasis on production resources, discipline and orderliness, meritocracy, sincerity in duty, selflessness and altruism, kindness and broad-mindedness, fairness, benevolence, forgiveness and tolerance, humility and modesty, populism, affection, confidentiality, work experience, sharp intellect, perseverance, decisiveness, and insight. The results show that each of these components can effectively enhance the quality of human resource performance and improve teamwork and cooperation among employees.

Keywords: Human Resources, Efficient, aware, Quranic Verses and Narrations.

Received:
2025/02/05
accepted:
2025/03/10
P.P: 69 - 89

1. Organizational trainer and head of the General Committee and Sacred Defense at the General Officer Training and Guards Training Center of Qom, Alawiyon
2. Associate Professor and Faculty Member of the Islamic Education Group at Imam Hussein (AS) Officer and Guard Training University

In The Name Of Allah

Research Journal of Revolutionary Education

Autumn&Winter 2024, Volume 1, issue 1 (Serial No. 1)

Concessionaire: Imam Hussein (AS) Guards Officer and Training University -
Alawite Education Center

Director-in-Charge: Dr. Ali Pourkhazaei

Editor: Dr. Bahman Zarei

Executive Manager: Dr. Behzad Jalalvand

Setting and layout: Ahmad Gheinari

Printing and binding: Balagh Printing Center

Print circulation: 10 copies

Price: 2/000/000 Rials

Publications Office Address: Qom, end of Imam Ali Highway (peace be upon him), after the exit
of the old Tehran road, General Officer Training and Alawi Guards Training Center

Publication Office Number: 02536660634

Publication Email Address: b.zaree@ihuo.ac.ir